

Kutya az úton

Mikor voltam először hivatalból szlovák?

Azt hiszem, hogy először a kölni egyetem által szervezett konferencián voltam hivatalból szlovák, de nem esküdnek meg rá, mert akkor még létezett Csehszlovákia, és nem tudom, hogy a szervezők meg a diákok melyik rubrikába soroltak be. Lehet, hogy megszokásból jugoszlávnak tartottak, miért is ne? Végeredményben mindegy, hisz csehszlovákok és jugoszlávok nem léteztek, úgyhogy sem az egyik, sem a másik nem sértődhetett meg. Bár lehet, hogy igazságtalan vagyok német barátaimmal: minimum egy szlovák emigráns tanult az egyetemükön, és Kölnben székelt a Deutsche Welle rádióadó, amelynek szlovák nyelvű programja is volt.

A konferencia amolyan ismerkedési est volt – minden kelet-európai, újabban posztkommunistának nevezett országból hívtak egy-egy képviselőt, és örömeiket fejezték ki, hogy végre megismerhetnek bennünket; mintha egy másik bolygóról érkeztünk volna. Volt közöttünk egy fiatal német költő az egykori Német Demokratikus Köztársaságból, akinek megengedték, hogy előadja néhány versét, bár a hazaiak csak törve beszéltek a kelet-németet. A szervezők bájosan pironkodva vallották be, hogy nem tudnak túl sokat a kultúránról, és úgy tettek, mintha ez bántaná őket, bár körülöttünk minden arról árulkodott, hogy nagyon jól elboldogultak nélkülünk is. Nem akarok a szemükre hányni semmit, csak ezt a tettetett sajnálatot – hogyan hiányozhat valakinek az, amit nem ismer? Mikor csehszlovák vagy netán jugoszláv kiadói szerkesztőként sorra kerültem, kijelenttem, hogy a totalitárius cenzúra ellenére elég jól ismerjük a német irodalmat, és emlékezetből felsoroltam azokat a német írókat, akiknek a műveit kiadtuk csehül vagy szlovákul. Egy csöppet sem lepődtek meg, hisz a nagy német irodalmat az egész világon fordítják. Nincs azon semmi meglepő, ha a szlovákok, ez a szegény nemzet, kényszerdiétájuk mellett vágynak az idegen ingyencégek; a gazdag étlaphoz szemezgető németeket nem érdekelték a nyomorult kifőzdék bűze. Most is csak legenda német udvariasságuk miatt szagoltak felénk, amiért dicséretet érdemelnek, de a valódi, hamisítatlan étvágyat ez nem kárpótolja.

S bizony, mi keletiek bámulatos illat- és ízka-alkádót alkottunk. Még engem is, pedig ugyanabból a szláv-kommunista fából faragtak, megremisztett az ukrán szerkesztő eszelős beszéde, aki egy szuszra Odüsszeuszhoz, Prométheuszhoz, Próteuszhoz és Krisztushoz hasonlította az író. Lehet, hogy csak nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy büntetlenül kimondja az összes nevet, mégpedig a nyilvánosság előtt. Majd a hallgatóság soraiból hirtelen egy megtermett és borostás

magyar férfi emelkedett fel, amolyan túlkoros diákkéfé. Egy erőteljes kézmozdulattal lesöpörte a kultúrát az asztalról, és sorolni kezdte a sérelmeket, amelyeket a nyugati országok, különösen Németország követett el a magyarokkal szemben a népvándorlás óta. Külön figyelmet szentelt annak, hogy hogyan viselkedtek a legutolsó emigráns csoporttal, többek között vele. Meglehetősen értelmetlenül beszélt, de szívből és olyan kitarotán, hogy a moderátor hölgynek erővel kellett elhallgattatnia. Ezek után a felszólalások után igyekeztem a lehető legkevésbé bűzleni, függetlenül attól, hogy csehszlováknak, jugoszlávnak vagy szlováknak tartottak.

Bevallom, hogy a külföldi expedíciók során gyakran gyötört a kétség, hogy igazi, valódi szlovák vagyok-e, nemcsak ex offio, hanem an sich. A vendéglátóim minden kívánságát szívesen teljesítettem volna, ami csak kiült az arcukra, csak nem sikerült túl sok mindent leolvasnom. Ami a szlovákságot illeti, soha nem árulták el az elvárásaikat vagy az elképzeléseiket. Lehet, hogy a vendéggel szembeni tapintat meggátolta őket, hogy kimutassák a csalódottságukat, és csak a hátam mögött súgtak össze; ám annyi bizonyos, hogy egyetlen szemrehányást sem hallottam tőlük.

Csak a határon túli szlovákoknak voltak kifogásaik, s gyakran meglehetősen éles megfogalmazásban. Münchenben két férfi tüntetőleg felállt az előadásom kellős közepén és kivonult a teremből. Amint utólag megtudtam, szlovák emigránsok voltak, akiknek nem tetszett a szlovák kultúra legjelesebb képviselőinek általam felsorakoztatott névsora és értékelése. A felháborodásuk olyan mélyreható volt, hogy egyikük tiltakozó levélben fordult a minisztériumunkhoz. Ulmban pedig egy kárpáti német adott hangot a felháborodásának, és megtámadta a jelen lévő írókat annak a szlovák nyelvről írt cikke miatt. Bár nem ismerte magát a cikket, olvasva a kritikus reakciókat a szlovák kormányhoz közel álló napilapban, és amikor megpróbáltam az író védelmére kelni, ugyanolyan árulónak titulált. A kárpáti német férfi a szüleiével együtt elköltözött a kommunista Csehszlovákiából, ám szíve egy részét feltehetőleg egykori hazájában hagyta, mivel arra szólított fel bennünket, s általunk a szlovák népet, hogy vessünk véget a galamblelkűségünknek, és vágjunk végre valakit pofán.

Milánóban pedig improvizált beszédemet egy olasz bohémista nő tolmácsolta, úgyhogy a sajátos szlovák kifejezéseket a biztonság kedvéért csehül mondtam, míg nem a nézők közül egy hölgy szlovákul hangosan rám támadt a szégyentelenségemért; miközben jobbról és balról két hölgy szomszédja dohogva támogatták. Mikor elmagyaráztam

az okot, odafurakodott a színpadhoz, hogy ő tolmácsoljon az olasz nő helyett. Lehet, hogy jobban értett szlovákul, mint a tolmácsnő, de meggyőződésem, hogy a jelen lévő olaszoknak, akiknek a beszédemet szántam, mindegy volt, hogy én milyen nyelven beszélek, ők az elmondottakat szép és hibátlan olasz nyelven akarták meghallgatni. Ez viszont nem érdekelte az új tolmácsomat, számára az volt a fontos, hogy a szlovák nyelvű előadást ne becstelenítse meg a cseh nyelv.

Ez után a jelenet után az összejövetel hamar véget ért, a földijeim egy pillanatra odajöttek hozzám – mégiscsak szlovák voltam, még ha gyenge minőségű is. Az életkorukból ítélve mind a három fiatal nő a kommunizmus bukása után tévelygett el Olaszországba. Ami a szlovák irodalomról és egyáltalán az irodalomról való tudásukat illeti – két ismert szlovák szerző könyvének olasz kiadását mutattuk be –, sokat sejtetett kíváncsiskodó kérdésük, hogy ezek a könyvek szlovákul is megjelentek-e már. Nos, csodák csodájára megjelentek, és olyan régen, hogy ha a lányok akarták volna, még otthon elolvashatták volna őket. Nem baj, megértéssel voltam a hazafiak iránt: a távoli világban hiányzott nekik a haluska illata. Pedig most már bármikor hazamehettek volna, hogy magukba szívják. De ők azt szerették volna, hogy az idegen légkörben lengedezzen a haluska aromája, mint a zászló. Ugyanezt szerette volna egy régebbi évfjártú emigráns, aki még Csehszlovákia szétesése előtt szólított meg Münchenben. „Amíg a szlovákoknak nem lesz önálló államuk, tudomást sem vesznek róluk a nagyvilágban” – mondta. Lehet, hogy igaza volt a maga módján, de én önélégülten arra gondoltam: már akiről, mert rólam azon a szlovák esten Münchenben szlovákként tudomást vettek, és meggyőződésem, ha egy kicsit igyekezett volna, róla is. Ha külföldön szenved az észrevétlenségtől, mint a kutya, miért nem tér vissza a hazájába? Ott másként, mint szlovákról, tudomást sem vesznek róla. Ámde hazatérni nem volt kedve, csak tőlünk, hazaiaktól várta el, hogy az ő elismertsége érdekében szakadjunk el Csehországtól, és alapsuk meg az önálló Szlovák Köztársaságot. Ő majd éli világát Münchenben, de hogy ránk milyen élet vár, azt leszarja. Ezt nem mondtam neki, de jól értelmezte a hallgatásomat.

– Gondoljon csak, amit akar – vakkantott felém búcsúzásként, s én arra gondoltam, hogy már megtörtént. Tudtam, hogy mi piszkálja a csőrét: azt a szlovák előadást Münchenben egy cseh emigráns szervezte. De mit tehattunk volna, ha sem ő, sem valamelyik emigráns bajtársa nem volt rá képes? Kedves szlovákjaim! Mikor értitek meg már végre, hogy ha valaki a saját elképzeléseinek

VILIKOVSKÝ,
Pavel
*Az utolsó pompeji
ló*
Kalligram, 2002

*A gonosz
természetrája*
Kalligram, 2012*

„Mindaz, amit
tudok a közép-
európaiságról”
*Magyar Lettre
Internationale*, 44

„A szlovákság
tűnékeny sajátosság”
*Magyar Lettre
Internationale*, 54

„Ezekkel akarják
felépíteni az új
világukat?”
*Magyar Lettre
Internationale*, 83

megfelelő szlovákat szeretne, akkor meg kell erőltetnie magát és neki kell azzá válnia?

A kölni konferencia utáni este a Deutschlandfunk szlovák szerkesztői vettek a szárnyaik alá, és elvittek egy otthonos, masszív faasztalokkal berendezett, sötét deszkás padlózatú kocsmába, ahol főtt csülköt és kölscht szolgáltak fel, azaz kölni sört olyan poharakban, amelyből otthon pezsgőt szoktunk inni. Ahogy az a kocsmában lenni szokott, mindenféleképp beszélünk, de ha emlékezetem nem csal, a szlovákságról nem esett egy szó sem. Ám szlovákul beszélünk és egynéhány pohár után meglehetősen hangosan. Már hazafelé készülünk, mikor egy természetes, piros arcú német szólított meg minket a szomszédos asztaltól:

– Elnézést, de milyen nyelven beszélgettek? Jugoszlávul?

Nem találta ki, de biztosítottuk őt arról, hogy a tudatlansága miatt nem kell szégyenkeznie – a szlovák egy kis nemzet, alig vannak ötmillióan.

– Akkor rendületlenül szaporodnotok kell – biztatott jóindulatú mosollyal. Kár, hogy akkor már túl voltam a szaporodási időszakomon, külföldön ennél jobb tanácsot nem hallottam senkitől.

Thomas Bernhard nem menne külföldre

Meggyőződésem, hogy Thomas Bernhard nem menne külföldre, hogy ő képviselje az osztrákokat, és nem csak azért, mert ellenére lenne a dolog, hanem, mert képtelen lenne másvalaki lenni, mint Thomas Bernhard.

A félreértések elkerülése végett meg kell jegyezni, hogy néhány száraz életrajzi adaton kívül a magánember Thomas Bernhardtól semmit sem tudok. Az a Thomas Bernhard, akiről itt szó van, egy szövegből faragott bábu – néhány rövidprózából faragta egy nagyon felszínes és öntörvényű olvasó, aki ráadásul vastag zsinóroknál fogva rángatja a bábukját. Így vagy úgy, Thomas Bernhard magánemberként és bábuként is kivételes. Szinte látom magam előtt, amint valahonnan a távolból, egy nagy ablak mögül nézi Salzburgot (rájöttem, hogy Salzburgot jobb a távolból nézni): telt, holdsarló alakú – az orvosok nevezték el így, és ez alkalommal nem ellenkezett –, kicsit talán élvhajász arc a magas, vékony, már-már vézna testen. Az arckifejezéséből nem derül ki, hogy tesszik-e neki a látvány, vagy sem; a szemében felcsillanó élénk érdeklődésből inkább arra következtetnék, hogy az udvaron kergetőző két kutyát figyeli. Nem csoda, hogy az osztrák nemzet szűkös a számára, sokkal nagyobb nemzetek is azok lennének (ha a nemzet fogalmát elismerte egyáltalán). Thomas Bernhard rontja a saját kilátását; túl hosszú és túl mély árnyékot vet. Thomas Bernhard tesszik nekem, úgy szeretem, mint a bátyámat, akire felnézek, pedig nincs is bátyám. Olyan szeretnék lenni, mint ő, pedig tudom, hogy sohasem leszek. Nincs mit tenni, szlovák vagyok, és az én koromban már késő van az alapvető változásokra.

Mindamellet, valljuk be őszintén, hogy az osztrák is egy kis nemzet (amennyiben ezt a fogalmat egyáltalán elismerjük velük kapcsolatban). Kezdetben a tömegpszichózis hatására ők is üdvözölték Hitlert, a háború után pedig szemfülesen Hitler első áldozatának kiáltották ki magukat. Mind a két dolog igaz, és az ő felfogásukban ez a két igazság

nem is áll ellentétben egymással. Mikor felmerült a gyanú, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének főtitkára, Kurt Waldheim az SS tagja volt, ő azzal védekezett, hogy az SS sporttagozatába csak lovagolni járt, amiből egy szellemes személy azt a következtetést vonta le helyesen, hogy maga Waldheim nem, csak a lova volt az SS tagja. Nem, az osztrákok kiálltak Kurt mellett, hisz semmivel sem volt rosszabb, mint bárki más közülük, és fricskát mutatva az egész világnak köztársasági elnöknek választották. (A lovat nem választották szenátorrá, időközben elhunyt.) Ugye hogy az osztrákok mennyire közel állnak hozzánk? Persze nem kellett volna rögtön a határnyitás után nagy feliratokkal felszólítani a szlovákokat, hogy ne lopjanak a boltokban – az csak természetes, hogy a leginkább vállalkozó szelleműek indulnak neki a világnak elsőként. Vagy már elfelejtették, hogy közvetlenül a háború után küldtünk nekik burgonyát, nehogy éhen haljanak? De ez megbocsátható bűn – minden kis nemzetnek még kisebbre van szüksége. Ebben is rokonlelkek vagyunk, csak a szlovákoknak kicsit nehezebb megtalálni azt a kisebbet. De a szlovákok szerények, és ha nincs kisebb, megelégszünk a koszosabbal vagy a szegényebbel.

Az osztrák egy nagy múltú nemzet, amelynek most hirtelen bele kell férnie a kicsiny jelenbe – magyarázta Margarethe. – Nem lehet felróni, hogy nem érzik jól magukat a bőrükben, hisz túl szűköseknek bizonyult. Zu eng.

Ez a két szó megmaradt, mert azt hittem, azt mondta, „cveng”, s az első pillanatban a német szóáradatba dobott, szlováknak vélt, lapos kavics szinte megijesztett. Egyébként, érthető módon, csak emlékezetből idézem őt, de meggyőződésem, hogy hűen – a beszédről kialakult összbonyomás fontosabb, mint az azt előidéző szavak külön-külön, és azzal keltette fel az érdeklődésem, hogy az osztrákokról úgy beszélt, mint egy hegységről, amely alig láthatóan körvonalazódik a látóhatáron.

– Lehet, hogy azért vetették bele magukat olyan lelkesen – nem mondom, hogy mindannyian, de a nagy többség – a németek szélesre tárt karjába, melynek az ölése olyan erős volt, hogy majd kilehelték a lelküket. Ha ez az ölelés tovább tartott volna, az osztrákok nem kis nemzet lennének, hanem már nem is léteznének.

Nem akartam ellentmondani neki, csak rövid ideje ismertük egymást, és osztrákként biztosan jobban tudja, mint én, csak arra gondoltam, hogy sajnálnám, ha nem léteznének. Hiányoznának.

– Az egyik traumához egy másik társult – mondta. – Ha mindkettőt közös nevezőre hozzuk, egyértelmű a tanulság: ha egy nemzet nagygyá akar válni, meg kell szünnie. Feloldhatatlan dilemma. Az osztrák nemzet tehát szeretné a maga kisnemzeti voltát a lehető leglakályosabbá tenni.

Möglichst gemütlich zu machen, mondta szó szerint.

– Abból a nagy múltból megőrizték – nem tudtam magam visszafogni – a nagynemzeti szervezeti kultúrát, amivel mi, szlovákok nem rendelkezünk.

Hiányzik belőlünk a jó modor, mert nincs nagy múltunk, és azt, amelyik megadatott, olyan kiszűrűnek tartjuk, hogy nem valljuk a magunkénak.

Ezt már nem mondtam ki hangosan, nem akartam egy növel, egy pohár bor mellett a nemzetekről beszélni, az osztrák nemzetről meg végképp nem. Ahhoz túlságosan szeretem őket. Nem tartok igényt a kivételekre, mint Thomas Bernhard, csak átlagos Iksz Ypsilonoként szeretném megfigyelni az átlagos osztrák Iksz Ypsilonokat. Forró érdeklődéssel, ahogy ezt a fiatal, vagy legalábbis nálam jóval fiatalabb nőt velem szemben.

Amikor az étterem kerthelységében belefeledeztem a levelek között átszűrődő napsugár által szórt fényvel megvilágított, derűs arcába, hirtelen rájöttem, hogy miért érzek ösztönös vonalmat az osztrákok iránt. Kicsit freudi magyarázat, de miért ne, Freud is osztrák volt, még ha őt nem is kedvelték annyira, mint Waldheimet. Egyik este egy Wehrmacht-egyenruhás katona lépett be a kamra alatti pincébe, ahol a harcok idején laktunk, mivel menedéket keresett a bajtársaival az éjszakai fagy elől. Eltévődött a sivár, rideg, szétlőtt ablakú házban, és mikor lentről hangokat hallott, megkopogtatta a fa csapóajtót, felemelte a réz fogantyúnál fogva és lejött közénk.

– Grüszkot – köszönt szépen. Lehet, hogy a felnőttek megijedtek, de én nem, mert gyűrött egyenruhájában és horgolt fülvédőjével a fulén egyáltalán nem úgy nézett ki, mint egy győztes hódító. Öregnek tűnt, gyűrött, ráncos és szikár arca inkább egy rémült parasztra emlékeztetett, akinek a jégverés tönkretette a termését. A sötét krumplisverem dugig tele volt velünk, már senki sem fért el, úgyhogy mondott nekünk néhány, a hangnemből ítélve barátságos német mondatot és már készült elmenni, amikor észrevette, hogy anyukám térde mögül kigúvasztott szemekkel bámulom. Szó nélkül belenyúlt a zsebébe, kivett egy tábla, maszatos papírba csomagolt csokit, letört egy vagy két kockát és odaadta. Ezután felemelt kezével kinyitotta a csapóajtót, felment és becsukta maga mögött.

Ha jól sejtem, Jack London mondta, hogy a kőnyörület nem az a csont, amit a kutyának dobunk, hanem az, amelyen megosztozunk vele.

– Milyen kedves ember – mondta a nagyanyám, miután felocsúdott. – Na ja, osztrák.

Ha jól emlékszem, ő volt az első osztrák az életemben. És az volt az első csokim.

(részlet)

GARAJSZKI MARGIT FORDÍTÁSA